

Lars P. Poulsen-Hansen

Generel karakteristik af oversættelsen af Den Ryssiske Lov

Det var en meget vanskelig opgave, Rasmus Æreboe påtog sig, da han kom hjem fra Rusland efter to års ophold i landet sammen med Just Juel: Som autodidakt i russisk at oversætte datidens største og vigtigste russiske dokument til dansk uden de hjælpemidler, en oversætter kender til i vore dage. Efter eget udsagn fik han i sommeren 1712 lavet en første udgave af Den Ryssiske Lov på dansk, som han siden arbejdede videre på indtil 1721. Der kan næppe være tvivl om, at det selv på hans tid var en umådelig svær tekst at oversætte, og hans indsats kan kun aftvinge beundring – også fordi han som oversætter synes at have været forud for sin tid.

Under arbejdet med håndskriftet og de forskellige registre har jeg hæftet mig ved, hvordan Æreboe greb opgaven an, og jeg vil i dette kapitel give nogle generelle karakteristika ved oversættelsen. Mine observationer har ikke været systematiske, men nedenstående eksempler, som for visse interessante ords vedkommende også er fundet ved hjælp af Blagovas og Glötzners registre, kan forhåbentlig tjene som grundlag for en egentlig sproglig analyse af denne oversættelse. I fortalen redegør Æreboe kort for sine principper for oversættelsen:

Ved Oversættelsen haver Jeg stedtse fult den eenfoldighed af stiiilen, og Skrivemaade, som i Loven for mig været haver, og i de dage, meere end nu, overalt der i Landet var Giængse og brugelig, hvilket med alle gamle Ryssiske Breve noksom er at beviise; Som for Eksempel; At mange ord i een og samme meening til overfløidighed too gange igientages, hvilket fast i hver anden Lovens Artichel er at see og erfare; hvorved Jeg har holdt det for nok, at oversættelsen ei alleene ord til andet fuldte Hoved=Sproget, men end og, saa meget muligt, blev tydelig og forstaaelig. Saa haver Jeg ogsaa muligt holdt mig fra, at bruge enten frantske, eller andre fremmede ord, saa længe Jeg har vidst, at forklare mig paa Dansk, og i saa maade, agtet de Danske ord: Reisetøj, Krigshær, Stykker, forløfte etc: liige saa gode og forstaaelige, som disse Frantske: eqvipage, Armée, Canon, Caution og andre.¹

Disse principper falder godt i tråd med dem, Ludvig Holberg 25 år senere skulle gøre sig til talsmand for i ”Fortale til Læseren” i sin oversættelse af Herodiani historie fra græsk til dansk (1746) og i nogle af sine epistler. I forordet til Herodianos-oversættelsen, der med sine 200 sider er et omfattende værk, skriver Holberg bl.a.:

... til Oversættelser udfodres (1) at man er vel kyndig udi Sprogene; (2) at Originalerne blive troeligen fulgte; men derhos for det (3) at man ikke forderver, og gjør ukiendelig det Sprog, hvorudi Oversættelsen skeer; Thi, ligesom man merker, at adskillige ved alt for stor frihed gjøre Originalerne ukiendelige, saa merker man, at andre ved alt for slavisk Tvang forderver det andet Sprog;” ... ”En retskaffen Oversætter tager herudi een Middelvey, saa at han ikke viger fra Originalen uden i Talemaader, som stride imod det andet Sprogs Egenskab.²

I Epistel 368 (1750) opsummerer Holberg de ovennævnte ”Regler, som bør iagt tages ved Bøgers Oversættelser, og som fornemmeligen bestaae udi en Middelvey at tage mellem dem, som binde sig

¹ Danske Lov fra 1683, som Æreboe naturligvis har kendt, rummer ifølge Karker ”dels en god portion germanismer ... dels en anselig mængde fremmedord hentet fra romanske sprog” (Karker, s. 79).

² Holberg, Fortale, s. 34-35.

for meget til *Originalerne*, og dem, som udi Oversættelserne tage sig alt for megen Frihed". Hertil føjer han i samme epistel, at "en Oversætter maa have Skiønsomhed, og tilfulde maa forstaae begge Sprog ..."³ Og i Epistel 342 (1750) understreger han, at "man maa vogte sig for alt for literale Oversættelser; hvorved et Sprog gøres latterligt og ukiendeligt."⁴

Med hensyn til at ville forklare sig på dansk var Æreboe også på linje med Holberg, der i 1713 skrev følgende: "Hvad sig anbelanger Stiilen, da har jeg beflittet mig paa en reen Danske, og sielden indført fremmede Ord, naar jeg har kunnet finde forstaaelige Danske, undtagen her udi Fortalen." Denne programudtalelse står i fortalen til 'Anhang til hans Historiske Introduction eller Underretning om de Fornemste Europæiske Rigers og Republiqvers Stater ...', som var udkommet i 1711 og i øvrigt indeholdt afsnit om Ruslands historie fra kristendommens indførelse (988) til slaget ved Poltava. Dette har Æreboe kunnet læse under arbejdet med sin oversættelse.⁵

Hvad angik sprogkyndigheden, var Æreboe godt rustet til at være "en retskaffen Oversætter". Inden afrejsen til Rusland i 1709 som sekretær for den danske gesandt, kommandør Just Juel, havde han anskaffet sig den nyeste lærebog i russisk, Heinrich Wilhelm Ludolfs "Grammatica russica", der var udkommet i Oxford i 1696. Det var ikke alene en fremragende grammatik over samtidens russiske talesprog,⁶ men også en russisk-latinsk-tysk parlør, der byggede på forfatterens materialer fra hans rejse til Rusland 1692-1694. Under sit ophold i Rusland havde Æreboe to russisklærere, som dog ikke kunne tilfredsstille hans behov og krav.⁷ Han lærte sig nok først og fremmest russisk ved 'naturmetoden' i sit arbejde som sekretær og tolk for gesandten, og for at øve sig i russisk lod han en af gesandtens tjenere læse det danske Nye Testamente op for sig, mens han fulgte med i det slaviske. Efterhånden drev han det så vidt, at han ifølge eget udsagn uddrog alle primitiva, dvs. rodord, af "det ryssiske tryckte Lexikon", hvis titel han ikke angiver nærmere i sin autobiografi.⁸ Der er dog nok tale om Fjodor Polikarpovs slavisk-græsk-latinske ordbog, der var udkommet i 1704, og som han omtaler i Anmerkning 29, hvor han fortæller om sit besøg i bogtrykkerkancelliet i Moskva, hvis leder da netop var Polikarpov. Denne ordbog havde han med hjem, hvilket fremgår af fortegnelsen over hans dødsbo.⁹

Under opholdet i Rusland gjorde Æreboe også "een begyndelse paa at rætte og forbedre Ludolphi Grammaticam russicam" og på at oversætte "dend store sclavoniske Grammaticam" til Latin.¹⁰ Sidstnævnte værk må være Meletij Smotritskijs grammatik fra 1619, der var kommet i en forbedret og omarbejdet udgave i Moskva i 1648. Æreboe var altså usædvanligt interesseret i det russiske sprog, og hjemme i København begyndte han "at samle paa en Ryssisk Grammatica".¹¹ G.L. Grove skriver i sin artikel om Æreboe i Dansk Biografisk Lexikon følgende: "Hans fine Forstaaelse af Lydovergange i det russiske Sprog har vakt Beundring selv hos en moderne Sprogmand som Karl Verner." Grove har desværre ingen henvisning til professoren i slavisk sprog og litteratur ved Københavns Universitet, men det kan tænkes, at han har fortalt ham om Æreboes russiskkundskaber og i sin artikel gengiver hans reaktion. Det har heller ikke været muligt at finde udsagn om Æreboe i Karl Verners værker.

³ Holberg, Epistler, s. 189-193.

⁴ Holberg, Epistler, s. 110.

⁵ Skautrup, s. 49.

⁶ Larin, s. 526ff.

⁷ RÆ, s. 90, 109.

⁸ RÆ, s. 122.

⁹ Æreboe, Dødsbofortegnelse; KB har et eksemplar af Ludolfs grammatik og to eksemplarer af Polikarpovs "Trejazytjnyj leksikon", men ingen af dem med Æreboes signatur.

¹⁰ RÆ, s. 122f.

¹¹ Fortalen.

Det russiske sprog var imidlertid ikke helt så let for Æreboe, som man skulle tro. I slutningen af Fortalen skriver han således, at russisk ”i Gierningen [er] heel tungt at lære”, fordi det ikke ligner noget andet europæisk sprog, og ”dernest fordj det fast er, som et trejdbelt Sprog”, nemlig talesproget, det kirkeslaviske, som han betegner som *lingua mortua*, og kancellisproget, som loven er skrevet på.¹²

Efter hjemkomsten fortsatte Æreboe sine russiskstudier, bl.a. ved jævnligt at mødes med to unge russere, der var i København for at lære dansk for at gennemgå Danske Lov og forordninger og senere at oversætte dem til russisk. De hjalp ham i sommeren 1712 med oversættelsen af loven, idet de ved daglige møder forklarede Æreboe ”de Juristiske tale maader, samt andre u=bekjendte ord”, så han kunne være vis på, at han ikke tog fejl.¹³ På den måde fik han oversat loven i løbet af sommeren 1712, men senere gennemgik han den i alt otte gange og forbedrede og rettede den. Æreboe var og blev en meget ihærdig autodidakt russiskstuderende. Han undser sig da heller ikke for at kritisere ”de fleeste, der noget om Rysland have skrevet” for på grund af ”vankundighed, at de Landets Sprog ei have forstaaet” at give ”vrang beretninger, og deraf flydende vrang Domme”. Kritikken går eksplicit ud over Adam Olearius, hvis store værk om Rusland han har benyttet som kilde;¹⁴ om ikke andet satte kritikken hans egen indsats i relief.

De to russere blev således Æreboes levende, forklarende ordbog. Nogen russisk-dansk ordbog fandtes jo ikke,¹⁵ og Polikarpovs tresprogede leksikon kan ikke have været til megen hjælp, da det ikke synes at have Den Ryssiske Lov eller for den sags skyld andre lovtekster som kilder.¹⁶ Den har ikke ordet ’sud’ (ret, rettergang) som selvstændigt opslagsord; det forekommer kun i vendingen ’na sud idu, in iudicium prodeo’. Men der er dog anført en del afledninger af ordet, bl.a. ’sudija’ (dommer), men ikke ’sudebnik’ (lovbog). Den har ikke ordene for søgsmål, sagsøger og vedermålsmand (isk, istets, otvettjik). Under ordet ’knut’ (knudpisk) henvises til ’bitj’ (pisk), og ordet for det andet strafferedskab ’batog’ mangler. Ordene for røver, tyv, skielm og morder er anført (razbojnik, tat, vor, ubijtsa), idet både ’tat’ og ’vor’ oversættes til latin med ’fur’ (tyv), mens der skelnes mellem dem i Den Ryssiske Lov.

Polikarpov er da heller ikke omtalt i Glötznerns undersøgelse af den strafferetlige terminologi i Den Ryssiske Lov eller i Blagovas afhandling om de juridiske termer i loven. Af stillingsbetegnelser mangler bl.a. ’bojarin’, ’dvorjanin’, ’djak’, ’dijatjok’, ’krestjanin’, ’kholop’ (bojar, herremand, canceler, skriver/deg, bonde, tiener), mens ’dvornik’, ’vojevoda’ og ’vojevodstvo’ (husvogter, woywod, woywodskab) er anført. Endvidere mangler betegnelserne for tjenestegods og arvegods (pomestje, vottjina). Der er dog ét belæg for, at Æreboe har brugt det tresprogede leksikon, nemlig i sin redegørelse i Anmerkning 3 for ordet ’tsar’ og dets betydning og etymologi.¹⁷ Endelig kan man forestille sig, at Æreboe under arbejdet med oversættelsen har lavet et alfabetisk seddelarkiv over vigtige ord og begreber i den russiske tekst, men han giver intetsteds belæg for en sådan antagelse.

¹² Fortalen.

¹³ Fortalen.

¹⁴ Fortalen og An. 3.

¹⁵ Den første kom 200 år senere: Dr. Kure: Russisk-dansk Ordbog, København 1916.

¹⁶ Angående kildespørgsmålet se Keipert, s. XVII.

¹⁷ Ifølge fortegnelsen over Æreboes dødsbo havde han også ”En skreven Dictionair paa Rüsisk” og et ”Glossarium Juridicum-Danicum”, begge in quarto; den første omtaler Æreboe ikke noget sted. Den anden kan være ”Glossarium juridicum-danico-norvegicum, det er: Alle gamle danske oc norske Glosers rette Forklaring, som findis i de Skaanske, Sielandske, Judske oc Norske Lowbøger, saa oc Kongel. Recesser, Handfestninger, Gaards oc Sjøretter, Rigens oc Birckeretter, Obne Mandater oc Brefve, tienendis tillige til et General-Register ofver alt hvis forne. Lower oc Forordninger indeholde ..., aff Christen Osterssøn Weylle” fra 1652.

På denne baggrund er det imponerende, hvad Æreboe har præsteret. Forudsætningen herfor var også embedsmanden Æreboes indsigt i samtidens danske kancelli- og retssprog.

Hvad gjorde Æreboe da for at gøre oversættelsen ”tydelig og forstaaelig”?

Et karakteristisk træk ved russisk er, at objektet i sætningen ofte står før subjektet. Det har Æreboe øje for, idet han i oversættelsen vender om på sætningsleddene:

X, 31: А будет *патриарха*, или митрополита, или архиепископа, или епископа, или архимарита, или игумена, или келаря, или казначея, или иной иноческий чин обесчестит словом гостиной, и суконной сотни, или черных сотен, и слобод тяглой человек, или стрелец, или казак, или пушкарь, или кто иной какова чину ни будь > Dersom nogen forneme Kjøbmands=Karl, eller Klædehandler, eller af de andre Gemeene ringe Kræmmere, eller een Mand af Sloboden eller Forstaden som betaler Tsaren Skat, eller Een Strelitz eller Cosak, eller Støk=Knegt, eller nogen anden, af hvad stand hand være kand, udi ord beskæmmer *Patriarchen*, Een Metropolit, Een Erkebisp, Een Bisp, Een Archimandrit, Abbed, Forstander, eller Rentemester ved Kloster eller Kirker, eller nogen anden Hæderlig Stands Persoon ...

Andre eksempler på en sådan ombytning af sætningsleddene ses i følgende artikler: VII, 2: 1. helsætning; VII, 23: 1. helsætning; X, 28: 1. helsætning; X, 92: 1. helsætning; X, 142: 1. og 2. helsætning; XI, 4: 2. helsætning; XVIII, 62: hele artiklen; XXI, 62: 1. helsætning; XXI, 69: 1. helsætning.

Ovennævnte sætningskonstruktion ved Æreboe også at gengive med en passivsætning: XXI, 60: А которых людей розбойники розобьют или тати покрадут > De Folk som udplyndres af Røvere, eller bestiales af Tyve ...

Æreboe vidste også ”at vogte sig for alt for literale Oversættelser”, idet han undgik gentagelser af ord ”i een og samme meening”:

X, 13: или судное дело *исцу или ответчику* кажет > eller viiser *enten af Parterne* forretningen ...

X, 114: и поручная запись по нем будет в приказе, а *по той поручной записи* велено ему стать к суду на отсрочной срок > og der findes i Cancellierne Borgens=brev paa ham, og hand *effter dets medfør* er tilholden at møde i Retten paa den bestemte tid ...

X, 139: А судьям велеть теми окольными людьми сыскати. Да будет *окольные люди* в сыску скажут > og Dommeren skal lade de omkring værende Folk opsøge, og dersom *de* da ved Forhøret siige ...

X, 144: А хоженного неделщику в городе имати десять денег. А будет *неделщик* послан будет > Kaldsmanden i Byen skal have Stævnepenge Tii skilling, men, dersom *hand* nogen stæds hen forsendes ...

X, 181: А будет кто истец и ответчик в суде пошлютца обе на обчюю правду, а после того на другой или на третей день, или неделю спустя, *у тех же у исца и у ответчика* будет суд в ыном каком деле > Dersom nogen Sagsøger, eller den som for Sagen er, for Retten begge beraaber sig paa et fælles Vidne, og siden too, trei dage eller een Uge derefter skal dømmes *dem imellem* udi nogen anden Sag ...

X, 210: А будет он которую животину уморит голодом или убьет, и на нем *ту животину* велеть доправить указную цену вьдое и отдать исцу > men dersom hand svelter noget Qvæg ihiel, eller slaar det ihiel, da skal hand tilholdes, at betale *derfor* effter den forordnede priis penge, too dobbelt til Sagsøgeren ...

X, 237: А будет на которых спорных землях будут старожилцы с обе стороны, и учинится у тех старожилцов промеж собою спор, *одне старожилцы* станут правити исца, а *другие старожилцы* станут правити ответчика > Dersom om nogle omtvistede Jorde findes gamle Mænd af begge parterne, og de gamle Mænd komme i u=Enighed med hin anden, at *nogle* vil give Sagsøgeren Ret, og *de andre* give Vedermaalsmanden Ret ...

X, 271: А будет на тех приставах и на их порутчиках доправити исцова иску нечего, и *тех приставов* отдавати исцом головою > Men, dersom de Cantzelie=bud, og deres Forlovere ei have saa meget, at de kand betale Sagsøgeren sin fordring, da skal *de* overgives i Sagsøgenes Vold XIX, 36: и тем людям вперёд с товары своими приезжать на гостин двор и торговать *на гостине дворе* > Sliige Folk skal herefter kiøre hen med deres *Vare til handelsgaarden* og handle *der udi* ...

XX, 33: А будет кто изменит из Московьскаго господарства отъедет в ыное господарство, а после его людям по государеву указу и по боярскому приговору дана будет воля, и те его люди с воли бьют челом кому в холопство, а после того тот изменник *из ызмены* воротится, и государь пожалует его положит на милость, *за ту его измену* смертью казнить его не велит > Dersom nogen gjør sig til Forræder, og løber bort af det Moscoviske Herredømme til fremmede Riiger, og hans folk siiden efter Tsarens Forordning og Bojarernes overlagde Slutning, gives løøs, og disse hans folk godvillig søge tieneste hos nogen, og siiden den Forræder *efter giordte Skielmstykke* kommer tilbage igien, og Tsaren benaader ham, og tager ham til Naade, og ei lader ham straffe paa livet *for denne hans forseelse* ... 'Skielmstykke' og 'forseelse' er gengivelser af originalens ord for 'forræderi'.

XXI, 35: а дворы их и *во дворех* животы их и хлеб молоченой запечатать > og skal deres Gaarde, og Gods *derudi*, samt Korn forsegles ...

XXI, 87: ему на то поличное взяти ис приказу пристава, а *приставу* взяти с собою понятых сторонних людей > da skal hand der til tage af Cancelliet et Cancellie bud, og *hand* skal igien tage de ombooende u=partiske brave folk til sig ...

XXI, 93: А на которых людей языки учнут говорить с первые и з другие пытки, а с третьи пытки *тех языков* доведется казнить > De Folk som nogen u=gierningsMand beskylde, udi den første og anden piinsel, og det udi den tredje piinsel kommer dertil med dem, at *de selv* skal straffes paa livet ...

Æreboe kunne også omtyde et ord, hvis det af konteksten fremgik klart, hvad det drejede sig om: X, 200: что он то *убийство* учинил поневоле > at hand har giordt denne *gierning* imod sin Villie ... Det foregående handler om at slå nogen ihjel.

I visse tilfælde, hvor det for forståelsen af artiklen ikke var nødvendigt at gentage hverken det originale ord eller gengive det med et pronomen eller andet, sprang Æreboe det ganske enkelt over. F.eks. udelod han udtrykket 'at straffe', når straffens art blev beskrevet lige efter:

VII, 16: за то сотенным головам, сказав им вину при ратных многих людех, *чинити наказание*, бити батоги да въкинути в тюрьму > da skal man overbeviise saadanne Rodemestere deres forseelse, og i nærværelse af mange andre Krigsbetienteer (...) slaa dem med Batoger, og sætte Dem i hullet ...

XXV, 6: и таким винопродавцом *чинить наказание*, бить их кнутом по торгом > da skal sliige brændeviins selgere (...) ogsaa slaaes med Knudpidsken, ved alle hiørnehuuse ...

Andre eksempler på overspringelse af overflødige ord:

X, 216: или у той привады учнет птицы ловить насильством ... и с суда сыщется *про то его насильство* допрямо > eller i fugle=slaget med Vold fanger fuglene ... og det for Retten befindes (...) ...

XX, 96: А которые люди учнут межъ себя тягаться о холопех и в сносе, и по суду в том деле дойдет до веры, а *на суде* истец или ответчик возмет крест целовати человеку своему и имя тому своему человеку в суде скажет > De som komme i trætte med hin anden om tienere og Tyverj, som af dem er begangen, og det for Retten kommer udi den Sag til Eed, og (...) Sagsøgeren eller den, som for Sagen er, tager Kaarset, og lader sin tiener kysse det, og siiger samme sin tieners Navn for Retten ...

X, 101: А будет ответчик по приставной памяти, дав по себе поруку, став к суду и *на суде* выслушав исцовы исковые челобитной, не отвечает > Dersom VederMaalsManden efter Kald=Seddelen stiller borgen for sig, møder for Retten, og, (...) efter at have udhørt Sagsøgerens fordring og Indlæg imod ham, ei Vedermæler ...

X, 157: А будет за кого учнут искати или отвечати дети, и братья, и племянники, и друзья, и люди, и тем людем, кто будет в суде, с Москвы до вершения судного дела не съезжати, а будет *по судному делу* быти обыску, и в те поры и тем людем, которых самих в суде не было, в те города, где быти обыску, не съезжати же > Og dersom enten Børn, eller Brødre eller Slegtinger, eller Venner eller deres Folk, enten giøre ansøgninger udi Retten, eller svare for sig, da maa de, som have været med for Retten i Moscov, ingensted af Moscov udreise, før Sagens uddrag; Men dersom grandskning (...) skal skee, da maa ei heller de, som ei selv have været med for Retten, paa den tiid komme til den Bye, hvor grandskningen skeer ...

X, 229: им ... на тот срок стати к суду. А будет он на тот срок *к суду* не станет > de vilde ... til den tiid møde for Retten, men dersom de da til den tiid ei indfinde sig (...) ...

XIII, 7: А на пашенных на всяких людей в управных делех суд давать на те же сроки, на которые сроки указано будет *суд давать* на дворян и на детей боярских > Over alle slags bønder udi Rettergangen skal der gives Dom og Ret til den tid, til hvilken det er anordnet (...) imod Herremænd og Junkere ...

Æreboe kan også vælge at undlade at oversætte et ord, hvis det ikke er brugt i det foregående, og hvis det af det foregående fremgår klart, hvad meningen er:

X, 15: А будет которой судья судных дел вершить не учнет для своей корысти, и в том на него будут челобитчики, а сыщется про то допряма, что он судных дел не вершит для своей корысти, а челобитчиком в том чинится волокита и убытки, и тому судье *за вину его* наказание, что государь укажет > Dersom nogen Dommer ikke fører Rettergangs Sagerne til ende, for sin vinding skyld, og derfor indgives Klage over Ham, og det for Retten befindes, at Hand Trætterne for sin Vindings skyld ei vilde udføre, og den klagende derved skeer møye og skade, da skal saadan een Dommer (...) straffes, eftersom Tsaren befinder. – Det udeladte betyder 'for sin forseelse'.

X, 108: А будет кто об нем учнет бить челом, что он конечно болен, а *к суду* ему в свое место прислать неково > Men dersom nogen for ham indgiver, at hand er meget svag, og har ingen, hand kand sende for sig (...) ... Artiklen drejer sig om at møde i retten.

Tilsvarende kan Æreboe vælge at undlade at oversætte et ord, hvis det ikke er brugt i det foregående, og hvis det af det efterfølgende fremgår klart, hvad meningen er:

XI, 27: А кто на суде в чьем крестьянине запрется и отцелуетца, а после тот крестьянин, в котором отцелуетца, объявитца у него, и того крестьянина, взяв у него, отдать исцу со всеми животы против исковой челобитной, а ему *за вину*, что он крест поцелует не на правде, учинить жестокое наказание > Hvo som for Retten fornægter nogen Bonde, og kysser Kaarset derpaa, og den bonde, som han har kysset sig fra, siden findes hos ham, da skal den Bonde tages fra ham, og gives Sagsøgeren med alle sine Midler, efter hans indgivne ansøgning, og han haardelig straffes (...), fordi hand falskelig paa løgn har kysset Kaarset. – Det udeladte betyder 'for den forseelse'.

Et andet eksempel på dette oversættelsesgreb findes i XX, 69, hvor det om litauiske fanger og andre hedder: ”og skal det være dem tilladt at boe (...), hvor en hver har lyst til”, mens der i originalen på parentesens plads står 'i frihed'.

Mens Æreboe således bestræber sig på at forenkle teksten for at gøre den mere tydelig og forståelig, oversætter han i andre tilfælde ét russisk ord til to danske, som oftest synonyme. Dette forhold strider umiddelbart mod hans erklærede mål, men da han også benytter denne stil med to ord for ét begreb i sine anmærkninger, må den have forekommet ham naturlig, og den forekom da også såvel i Danske Lov som i Holbergs skrifter. I Danske Lov bruges ifølge Allan Karker den varierede ordgentagelse (tautologisk kombination) som stilistisk ornament: tit og ofte, Nytte og Tarv, Lod og Deel, Uilsket og Ukært. Figuren kan yderligere være udsmykket ved bogstavrim (alliteration), f.eks. Gunst eller Gave, huse og hæle. Karker konkluderer dog, at ”disse forsiringer ikke spiller nogen fremtrædende rolle”.¹⁸

X, 161: прямо вправду > retsindelig og sandferdeligen; X, 208: животина > Qvæg og Høveder; X, 239: рочищати > udrydde og rense; XI, 20: подлинно > rettelig og nøye; XV, 1: не делом > uden ret og skiæl; XVI, 23: передел > skifte og deeling; XVI, 61: за увечье > for Saar og Vunder; XVI, 61: владеть > byde og befale; XVII, 17: за очи > paa deres bag, dem uafvidende; XVII, 45 og XVIII, 17: владеть > byde og raade over; XVII, 51: спор > spliid og trætte; XVIII, 48: проезжие грамоты > reisebreve og passer; XX, 88: дати суд > gives dom og ret; XXI, 5: приезд > huuselye og tilhold; XXI, 62: держать > huuse og hæle; XXI, 62: прибежище > tilhold eller tilflugt; XXII, 5: пограбят > udflyndrer eller borttager; XXII, 5: какие злые дела > nogen ond og skarns gierning; XXV, 20: пени > straf og bøder;

I ét tilfælde er der tale om et fremmedord og dets danske ækvivalent: XX, 70: бес покаяния > uden bood og Poenitentze.

I anmærkningerne er der bl.a. følgende eksempler på brug af to synonymer ved siden af hinanden:

An. 1: pomp og pragt; An. 3: forandred og omdanned, tilstaa og bekiende; An. 3: det Ryssiske Riige ... igien i et Riige blev samled og forened og kom under en Herre og Hoved; An. 4: Allarm og forvirring; An. 9: legemets tyngsel og vægt; An. 13: løn og besolding; An. 19: med største fryd og glæde; An. 19: med hujen og skriigen; An. 36: De skalte og valte med Klosterne og deris Indkomster efter eget behag; An. 64: ved list og underfundighed; An. 68: det var grueligt og forskrækkeligt at se; An. 73: ved sin snedighed og skarpsindighed; An. 75: slæbe og trekke fartøyet.

Fremmedord og deres danske ækvivalent forekommer også i anmærkningerne: An. 1: medpatrioter og landmænd; An. 23: under beskytning og protection af Pohlen; An. 36: anlegge og fundere. Det

¹⁸ Karker, s. 80.

puddsigste eksempel herpå findes i Anmerkning 29 i omtalen af Bogtrykkercancelliet, der udgiver "Historiske og Philosophiske bøger, som Tsaren tiid efter anden af fremmede sprog lader translaterere og oversætte".

Hos Holberg finder man nogle af de samme tautologiske kombinationer som hos Æreboe: 'ret og skiæl', 'byde og befale', 'tilstaa og bekiende', 'fryd og glæde', 'hujen og skrigen', 'skalte og valte', 'list og underfundighed'.¹⁹

I nogle tilfælde oversætter Æreboe ét russisk ord med to danske i samme artikel: XX, 60: отдать > udleveere, udgive; XX, 73: печать > segl, signet; XX, 106: отпустить > aflade, lade løs; XXV, 15: подкинуть > kaste paa, slenge paa;

Endelig er der eksempler på, at Æreboe oversætter ét russisk ord med hele tre danske i samme artikel: III, 1: обесчестить > foruære, vanære og forhaane; XX, 14: отпустить на волю > aflade i deres frihed, løslade, løsgive; XXI, 56: подкинуть > paakaste, paaslænge, tilslænge; VII, 1: Московское государство > det Tsariske Riige, det Moscoviske Riige, Ryssiske Herredømme. Det synes umiddelbart klodset, men kan skyldes, at Æreboe som nævnt altså ikke har villet gentage sig selv.

Når det gælder oversættelse af nøgleord og juridiske kernebegreber, er Æreboe dog anderledes konsekvent. Stillingsbetegnelsen 'okolnitjij' for den næsthøjeste rang i Bojardumaen oversætter han således kun med Kammerherre. Ordet 'otvet' oversættes i alle tilfælde med 'vedermæle'. 'Tat' gengives overalt med 'tyv'. 'Poruka' gengives med 'borgen' undtagen i to tilfælde, hvor det oversættes med synonymet forløfte. 'Isk' gengives i næsten alle tilfælde med 'fordring'; i X, 181 og XIV, 8 står der i stedet 'sag', hvilket passer bedre i sammenhængen. 'Istets' gengives med 'sagsøger' overalt undtagen i VII, 26, hvor ordet 'Eiermændene' er mere i overensstemmelse med konteksten.²⁰ Modparten, 'otvettjik', oversættes i de fleste tilfælde med 'vedermaalmand' eller 'den som for sagen er' og i nogle tilfælde med 'vederpart' og synonymerne 'gienmælende' og 'vedermælende'. 'Deti bojarskije', der var den laveste grad af tjenesteadelen, oversætter Æreboe i langt de fleste tilfælde med 'junkere' og i et par tilfælde med 'den mindre/ringe/ringere Adel'. 'Vottjinnik' forekommer i to udgaver i teksten, 'selveier' og 'jorddrot', hvoraf det første er mere end dobbelt så hyppigt som det andet. 'Pomesjtjik' oversættes med 'lehnhaber' undtagen i to tilfælde, hvor der står 'lehnherre'.

Ordet 'bojarin' gengives de fleste steder med 'bojar' og en del steder med 'herre', mens ordet 'strelets' ikke oversættes, men overalt gengives med 'strelitzer', idet det forklares i Anmerkning 22 til VII, 9; det stod ganske vist hos Polikarpov, men kun i betydningen 'bueskytte' eller stjernetegnet Skytten. Æreboes kilder oversætter heller ikke ordet, men transskriberer det ligesom Æreboe og giver en forklaring på det.²¹ Ligeledes gengives ordet 'vojevoda' med 'Woywod' i de tilfælde, hvor det betegner en embedsmand i provinsen som forklaret i Anmerkning 14 til II, 18,²² hvor det forekommer første gang i lovtæksten; men når det bruges i militær sammenhæng som i kapitel VII og XVII, 25, oversættes det med anfører. Et særtilfælde er ordet 'tjelobittjik', der ikke alene oversættes ordret som 'ansøger/ansøgende/søgende', men også i mange tilfælde gengives med 'klage/klagemaal', som i loven ellers hedder 'tjelobitje' eller 'tjelobitnaja'. Det virker imidlertid ikke forstyrrende på forståelsen af teksten, der tværtimod kommer til at lyde mere elegant som f.eks. i X, 16:

¹⁹ Holbergordbogen.

²⁰ Her er Æreboe enig med den moderne tyske oversættelse: "Eiermændene, som disse Heste ere bortløbne fra" – "derjenige, dem diese Pferde entlaufen sind", Meiske I, s. 76.

²¹ An. 22, se s. XX; Perry, s. 224-225; Anonym 1717, s. 196 og 490; Olearius, s. 149.

²² An. 14, se s. XX.

Такъже будет которой дьяк или подьячей для посулу дел делать вскоре не учнут, а *челобитчики* за теми делы учнут ходить многое время, и в том на дьяка или на подьячего будут *челобитчики* ... > Ligeleedes dersom nogen enten Canceler eller Cancellieskriver for Gave skyld, ei hastig vil gjøre een Sag ferdig, og de *søgende* gaa lang tid, for at faa de Sager til ende, og derom indgives *Klage* over Canceleren eller Cancellie=skriveren ...

'Bestjestje', 'uветje' (vanære, sår)

At visse ord kunne optræde i to betydninger, havde Æreboe også blik for. Ordene 'bestjestje' og 'uветje' bruges i loven således både om selve forseelsen og boden herfor. Følgelig oversætter han 'bestjestje' med æresforkleinselse/beskiæmmelse/vanære og ærepenge i de respektive sammenhænge, mens han gengiver 'uветje' med saar/vunder og lægepenge/lægeløn/lægedom alt efter sammenhængen.²³ Og begrebet 'ærepenge' forklarer han i Anmerkning 10 med henvisning hertil fra den første forekomst af begrebet i I, 5.²⁴

I X, 105 forekommer 'bestjestje' i begge betydninger:

А будет перед судьями истец или ответчик межъ себя побранятся, и кто кого из них обесчестит непригожим словом, и того, кто перед судьями кого обесчестит словом, за судейское *бесчестье* посадить в тюрьму на неделю. А кого он словом обесчестит, и тому велеть на нем доправити *бесчестье* по указу. > dersom Sagsøgeren, eller den som for Sagen er, for Retten Skielder hin anden ud, og den som beskæmmer nogen af dem med u=høflige ord, og den som for Retten lader u=høflige ord falde, for Dommer Embedets *beskiæmmelse*, sætte i hullet i Een Uge, og til den, som hand beskæmmer med ord, skal hand betale *Ærepenge* efter Loven.

I X, 29 benytter Æreboe det ovenfor beskrevne greb at springe det originale ord over (her 'bestjestje'), hvis ikke det er nødvendigt for forståelsen af artiklen, så meget desto mere som det tilsvarende verbum 'obestjestit' tilmed bruges i sætningen:

А будет боярин, или околничей, или думной человек обесчестит архимарита, или игумена, или иной иноческий чин, и им за *бесчестье* по суду и по сыску платить *бесчестье* против государева указу. > Dersom nogen Bojar, Kammer=Herre eller Geheime Raad foru=ærer Een Archimandrit eller Abbed, eller anden Persoon af Munke=ordenen, da skal hand (...) efter Dom og Forhør betale *Ære=penge*, eftersom Tsaren befaler.

'Uветje' forekommer ikke i så mange artikler som 'bestjestje', men i X, 94 forekommer de begge to i begge betydninger:

А будет кто государевых крестьян учнет бити и бьючи изувечит, глаз выколет, или руку или ногу переломит, или иное какое увечье учинит, и на том имать государевым крестьяном за *увечье* и за *бесчестье* по десяти рублей человеку ... А деловым людем и монастырским и помещиковым и вотчинниковым крестьяном и бобылем за *бесчестье* и за *увечье* учинить указ против государевых дворцовых крестьян. > Og dersom nogen slaar Tsarens Bonde, og slaar Ham, at han bliver saaret, stikker ham et Øye ud, bryder Ham Haand eller Food, eller gjør Ham noget andet saar, da skal saadan Een betale Tsarens Bønder for sin *Æres forkleinselse* og til *lægedom* (helbredelse – lph), hver Tii Roubler ... Arbeidsfolk, og Klosters, Lehngodsenes og Eiendoms Bønder og Inderster, skal der gøres liige saadan anstalt om, som om Tsarens og Hoffets Bønder, for *Ærepenge* og for *Saar*.

²³ Glötzner, s. 59-69.

²⁴ An. 10, se s. XX.

Et pudsigt eksempel på oversættelse af 'uветje' findes i I, 5: "А будет ранит, а не до смерти уььет, и ему учинити торговая казнь без пошады и вкинути в тюрьму на месяц, да на нем же взяти раненому за *увечье* бесчестье вдвое. > Men, dersom Hand Saargjør, og ikke ihjelslaar Ham, da skal saadan een, uden forskaaning straffes med Knudepidsken ved hver Hiørne=Huus i Byen, og sættes udi Hullet en Maaned; og den Saargjordte skal have af Ham for hands *piine og til Lægedom*, en dobbelt Ære=Penge." – Her menes der i lovtæksten utvivlsomt kun 'piine', men tilføjelsen er ikke meningsforstyrrende.

'Nepovadno' + dativ (afholde sig fra):

I omkring 30 artikler i loven hedder det, at gerningsmanden ikendes denne eller hin straf "... at andre see ved, og ei gjøre sig en Vane af saaledes at gjøre ...", som det hedder i oversættelsen. Denne formel, hvor det russiske nøgleord er 'nepovadno', forekommer hyppigst i forbindelse med idømmelse af knudpiskestraffen, og Æreboe gengiver den lidt forskelligt afhængigt af konteksten: XXV, 15: чтоб им и иным таким впредь неповадно было так делать > paa det, at de og andre desliige, ei gjøre sig en Vane af, sligt at gjøre.

XXV, 16: чтоб на то смотря иным так неповадно было делать > paa det at de see ved, og andre ei gjøre sig en Vane af, sligt at gjøre.

XXV, 19: чтоб на то смотря иным неповадно было так делать > paa det, at andre see ved, og ei gjøre en Vane af, sligt at gjøre.

Det første og tredje eksempel viser en regelret oversættelse af originalen. I det andet eksempel er der indføjet et led 'at de see ved' (afholder sig fra), som refererer til gerningsmændene, hvilket der strengt taget ikke er belæg for i originalen, hvor disse oftest omtales i forbindelse med almenheden ('andre') og kun i et enkelt tilfælde (XXV, 9) er den eneste genstand for formlen. Men Æreboe kan have været inspireret af, at 'de' i andre artikler som f.eks. det første eksempel og det følgende står klart angivet i originalen, og har åbenbart ment, at 'nepovadno'-formlen også gjaldt gerningsmændene, skønt de vel næppe ville føle sig foranledigede til at gentage deres forbrydelse: X, 252: чтобы *им* и иным таким впредь неповадно было так делать > paa det, at *de* og andre ei gjøre sig een Vane deraf, sligt at gjøre ...

Ligeledes kan 'han' indgå i formlen som reference til gerningsmanden eller være udeladt:

X, 154: чтобы *ему* и иным таким на то смотря неповадно было так делать > paa det, at baade *hand* og andre kand see Ved, og ei gjøre sig een Vane af, sligt at gjøre ...

III, 9/10: чтоб на то смотря иным неповадно было воровать, в государеве дворе красти > at hand kand see ved, og andre kand have afsky for, at stiale, og gjøre slig Skielmstykke udi Tsarens Residence.

Umiddelbart før det sidste citat står der: и ему за то отсець рука > da skal hans Haand derfor hugges af ham.

I de fleste tilfælde er ordene 'na to smotrja' (ved synet heraf) en del af 'nepovadno'-formlen, og denne transgressivkonstruktion oversætter Æreboe lidt for ordret med 'see ved', uden at det dog går ud over indholdet af formlen; det understreger den snarere.²⁵

Præpositionsforbindelser

²⁵ Glötzner, s. 142-143; under ordet 'nepovadno' i den oldrussiske ordbog 'Slovar drevnerusskogo jazyka' er der mærkeligt nok ikke nogen henvisninger til Den Ryssiske Lov af 1649.

Karakteristisk for Den Ryssiske Lov er de mange præpositionsforbindelser. Ved gengivelsen af dem har Æreboe ikke ”ord til andet fulgt hovedsproget” og bundet sig ”for meget til Originalerne”, men i de fleste tilfælde taget sig den frihed at omskrive dem til sætninger med subjekt og verbal eller verbal og objekt eller en tredje konstruktion. Her følger en række eksempler ordnet alfabetisk efter præpositionen:

'Bez' (uden)

X, 175: и про то дело велеть сыскивать по первой ссылке всеми людьми, которые в повальном обыску будут *без выбору* > da skal udi den Sag grandskes efter den første paaberaabelse paa alle de Persooner, som ere udi den almindelig granskning, *uden at undtage nogen Visse*.

XI, 2: *без урочных лет* > *og det uden at sætte nogen viss tiid*.

XX, 88: А кто беглого человека изымает *без прустава* > Den, som antreffer nogen sine forløbne tienere, *uden at have Cancellie buddet hos sig* ...

'V'

'V begakh' (på flugt)

XI, 3: И которые крестьяне *будучи в бегax* > hvilke som heldst bønder, *som værende den tiid, de paa fremmede stæder sig opholde* ...

XI, 18: А будет такой беглой крестьянин или бобыль *в бегax* дочь свою выдаст замуж > Dersom nogen forløben bonde eller Inderste, *medens han er borte*, Gifter sin Daatter ud ...

XI, 34: крестьянин его на той беглой девке или на жонке женился за рубежом *в бегax* > hans Bonde har Gifted sig med den Piige eller Koone, paa hin siide Grændserne, *da hand var bortløben*

...

XVI, 45: Да и тем людем, у которых мурзы и татаровя учнут жить *в бегax* > de Folk hos hvilke saadanne *bortløbne* Murser og Tartarere opholde sig ...

XIX, 38: А будет которого посадского человека дочь девка збежит и *в бегax* выдет замуж > Dersom nogen Kræmmers Daatter, som er piige, løber bort, og *imedens hun er borte*, Gifter sig ...

XX, 84: ... и *в бегax* женится на иной жене > ... og *imedens han er borte*, tager sig en anden hustru ...

XX, 84: А будет в те поры, *как он в бегax был*, первая его жена умерла, и его первому боярину отдати з другою его женою, на которой он *в бегax* женится. Такъже будет от кого збежит раба, покиня мужа, и *в бегax* пойдет за другого мужа > Men dersom hans første Hustru *udi hans bortværelse* er død, da skal hand gives tilliige med sin anden Hustru, som han tog sig, *imedens hand var borte*, til sin forige Herre, liigeledes dersom nogen tieneste Qvinde løber bort, og forlader sin Mand, og *udi sin bortværelse* Gifter sin med en anden Mand ...

XX, 85: А будет та жонка *в бегax* у кого во дворе пойдет замуж > Dersom den Qvinde *udi sin bortværelse* gifter sig udi en andens huus ...

XX, 87 (tre eksempler): *в бегax* > *i sin bortværelse*.

XX, 114: *в бегax* > *udi sin fraværelse/udi sin borteværelse*.

X, 271: а *в колодничье побеге* тех приставов не пытатъ > *naar saadanne ere løbne udaf Fange=huuset*, skal Cantzelliebuddene ei derfor piinlig forhøres ...

Synonymt med 'v begakh' er 'begajutji':

XX, 85: А что она *бегаяючи* от того своего боярина даст на себя кабалу > men dersom hun *den tiid hun var borte*, har givet nogen anden Herre tieneste=forskrivning paa sig ...

XX, 114: *бегяючи > da hand var bortløben ...*

Andre eksempler med præpositionen 'v' (i):

X, 136: и ответчик *в бою* не запрется > og den, som for Sagen er, ei negter, at *hand io har slaget ham ...*

XX, 55: А которые люди к кому приставя *в беглых людех и в сносе* > De Folk som stævne nogen *for bortløbne folk, eller at de ham noget har borttaget ...*

XX, 95: а в обыскех объявятся *в скаске* немногие люди > og udi grandskningen findes ikkun faae folk, *som have noget at siige ...*

XX, 96: А которые люди учнут межъ себя тягаться о холопех и *в сносе* > De som komme i trætte med hin anden om tienere og *Tyverj, som af dem er begangen ...*

XXI, 63: А на которых людей языки говорят с пыток *в станех и приездех* > De Folk som sliige Skielmer ved piinlig bekiendelse beskylde for, *at have huuset og hællet sig ...*

XXI, 75: *в роспросе* > *naar han tilspørges ...*

'Ne v' (ikke ...)

Præpositionen 'v' bruges i en negativ vending til at angive, at noget ikke svarer til sin bestemmelse, hvilket Æreboe gengiver helt korrekt:

X, 172: *и та ссылка не в ссылку > da skal det Viidne ej tillades at viidne.*

XVI, 10: А которые они записи дали, и *те записи не в записи* > men hvad forskrivning de des angaaende giordt have, *de skal være u=gyldige.*

XX, 77: а кому они после духовных дадут на себя кабалы внов, и *те кабалы не в кабалы* > Men deres forskrivninger, som de paa ny forskrive sig til, efter Testamentet, *skal være u=gyldige.*

XX, 85: *та кабала не в кабалу > da skal saadan forskrivning være ugyldig;*

XX, 105: *те кабалы не в кабалы > de forskrivninger skal være u=gyldige ...*

XX, 114: *та кабала не в кабалу > sliig forskrivning er u=gyldig ...*

'V privode' (med)

XXI, 39: Которые прежде того *в приводе не бывали* > som tilforn *ei have været fremførde*

XXV, 12: А будет которые люди с табаком *будут в приводе* > Dersom nogen folk *bliver oppebragt* med Tobak

XXV, 13: А которые люди *будут в приводе* с табаком > De Folk *som indbringes* med Tobak

XXV, 15: А которые торговые люди, и стрелцы, и иноземцы, и боярские и всяких чинов люди *в приводе будут* с табаком > De Kiøbmænd, Strelitzer, udlændinger, Herrers og alle Stands Persooners Folk, som *blive indbragt* med Tobak

XXV, 16: А которые стрелцы и гулящие и всякие люди с табаком *будут в приводе* > De Strelitzer, løsgængere, og alle slags folk, *som oppebringes* med Tobak

'Do' (før)

X, 271: *до укпу > indtil de sig løøse ...*

XI, 5: *до тех писцовых книг > indtil indskrivelses Bøgerne bleve oprettede ...*

XVI, 20: *до женитвы своей > før han holder brøllup ...*

XX, 100: *до женидбы своей > førend de nogensinde Gifte sig ...*

XX, 5: *до холопства > før de komme udi deres tjeneste ...*

XX, 6: *до побегу > førend de bortløbe ...*

XX, 50: *до исцова челобитья > førend Sagsøgeren klagede ...*

XXI, 100: *до пытки > før han bliver piint ...*

X, 280: он прямой выблядок, прижит он у наложницы *до законные жены или и при законной жене, или после законной жены* > hand er en HooreUnge, og er Avled med en Hoore *før faderen har faaet en ærlig Ægte=Kone, eller og imidlertid hand har haft, eller effter hand har haft hende* ...

XVII, 38: и тому, кто у него ту вотчину купит, владеть тою вотчиною *без выкупу*, потому что он у того изменника ту вотчину купил *до его измены* > da skal den, som har kjøbt det JordeGods af ham, beholde Godset, *uden at hand nogen tiid kand kjøbe det løfs igen*, fordi hand har kjøbt det hos den Forræder, *før hand begyndte sit Forræderj* ...

'Do ukazû' (indtil anordning/befaling)

XI, 8: До сего государева указу: indtil denne Tsarens anordning udgik ...

XVIII, 5: До указу: før Tsaren derom giver befaling ...

XXI, 43, 44, 71; XXV, 6: До государева указу: saa længe Tsaren (det) befaler ...

XXV, 2: До государева указу: til Tsaren ham løslader.

'Opritj' (foruden)

XVI, 22: и ис тех их поместей после их дано было на прожиток женам их, *опричь детей их* > og af de Lehngods efter deres død er given en deel deres hustruer til underholdning, *foruden det, som børnene skulde have* ...

'Po' (+ akk. 'til', + dat. 'i henseende til')

По свой живот > saa længe de leve (XVI, 61); *for deres livs tiid* (XVII, 7).

По их живот > saa længe de leve (XX, 44; XIX, 23).

VII, 8: государева служба им *по розбору* служити мощно > de ere døgtige til at giøre Tsaren den tjeneste, *som de ere udtagne til* ...

XXI, 41: *По лихованным обыском* > [efter] ... *det slemme Skudsmaal, de have faaet i forhøret* ...

XI, 19: А вывод имати за те крестьянские дочери *по договору* > og skal de tage af saadanne Vønder=døttre, en afskeeds Penge, *eftersom de kand foreenes om* ...

XXI, 97: *По их договору* > *eftersom de derom aftale* ...

X, 252: на него та крепость взята *по неволе*, и учнет он в том слатися на сторонних людей *по стачке*, а писана та крепость на площади, и *в послуех* у тое крепости писалися площадные подьячие > hand har *tvungen ham til*, at give Ham den haand=skrift, og hand da beraaber sig paa u=partiske folk, *som hand sligt med har aftalt*, og den Haand=skrift dog er skreven udi haand=forskrivnings Cantzeliæt, og Cantzeliæ=skriverne have skreven der under *til vitterlighed* ...

'Smotrja po' (i henseende til)

Смотря по вине > som forseelsen er til (VII, 6); eftersom forseelsen er til (VII, 30); efter sagens beskaffenhed (VII, 32).

смотря по делу > efter sagens beskaffenhed (X, 7).

Смотря по службе > liigesom Krigs=togget er stoort til (VII, 1).

Elegante oversættelser

Generelt har Æreboe undgået ”slavisk Tvang” i mere end én forstand og oversat mange russiske vendinger på en elegant måde. I det følgende skal der gives en række eksempler på disse *elegante oversættelser*:

Безлетно и бесповоротно

XVII, 26: и тем вотчинам быть ... за теми людьми, кому те вотчины даны *бесповоротно* > Sliige Eiendoms Godse skal høre dem til, som de ere givne, *uden at nogen derpaa meere skal have nogen Ret eller fordring* ...

XIX, 1: всех взять за государя в тягло и в службы *безлетно и бесповоротно* > alle ... skal tages til Tsaren, for at give Skat, og udi Tsarens tjeneste *uden nogle visse Aar at give dem, eller at de skal kunne komme derfra* ...

XIX, 7: те слободы ... взять в посад *без лет и бесповоротно* > De forstæder skal ... tages til Kræmmer=Laugene *uden visse Aar, og uden nogen tiid at gives tilbage igen*;

XIX, 13: тех всех сыскивати и свозити на старые их посадские места, где кто живал напередь сего, *безлетно и бесповоротно* > Alle sliige skal opsøges, og føres hen til deres gamle Kræmmerlaug, hvor de tilforn have boet, og *det uden visse Aar, eller uden at de maa komme nogen tiid derfra igien*.

Дурно

II, 2: или какое *дурно* учинить > eller *giør* noget desliige *ondt* ...

VI, 3: для измены или иного какова *дурна* > for at *giøre* Forræderi eller noget andet *ondt* ...

X, 135: никакого *дурна* не учинить > ei ... *giøre* ... noget *ondt* ...

XX, 42: *дурна* над ними никакова не учинили > at de intet *ondt* *giøre* dem ...

XX, 45: никакова *дурна* не учинить > ingen *Skielmstykke* *giøre* ...

XXII, 16: и похочет того дому над госпожею *какое дурно учинить* > og med samme huuses huusfrue vil *bedrive utugt* ...

Ordet findes hos Polikarpov, men kun i den latinske betydning ’stulte’ og ’fatue’ (dumt). I den oldrussiske ordbog har det bl.a. betydningerne злое дело, der bruges om et mord, og зло (ondt), вред (skade), неприятность (ubehagelighed), men ikke nogen betydning i retning af ’utugt’, som Æreboe frimodigt oversætter det med i det sidste eksempel. Meiske oversætter det her med ’Böses’, og Hellie gengiver det med ’shameful’.

Просрочить

XVII, 33: А будет кто закладную вотчину кому *просрочит* и учнет о выкупке той своей вотчины бити челом государю *после сроку*, и ему в том отказать > Dersom nogen, som har pantsat sit Eiendoms Gods, *lader forfaldstiiden gaa forbj*, og *efter sammes forløb* *giør* ansøgning til Tsaren, at maa indløøse sit pant, da skal det ham afslaaes.²⁶

XIX, 16: и те свои тяглые дворы или лавки, и анбары, и погребы, и варницы *просрочат* > og *lader indløøsningen* for samme siine Skatskyldige Gaarde, Kieldere, boeder, Pakhuuse og Syderier *ei til den bestemte tiid følge* ...

XIX, 39: А которые тяглые люди продают беломесцом тяглыя свои дворы, а пишут вместо купчих закладные, и те свои дворы *просрочивают*, а те люди, кому они те свои дворы заложа *просрочат* ... > De Skatteborgere, som selge til Folk i fristæder deres Skatskyldige Gaarde, og skrive i steden for Kiøbebreve, Pantebreve, og *de ei betale igien inden forfaldsdagen er forbj*, og de Folk, til hvilke desliige deres Gaarde pantsætte, *lade forfaldstiiden uden betaling gaa forbj* ...

²⁶ Se mere i samme artikel; her er også et eksempel på en oversættelse af en præpositionsforbindelse: о выкупке той своей вотчины > at maa indløøse sit pant.

Норовить

X, 146, 161; XXI, 83: норовить > see igennem fingre med.

X, 1: никому ни в чем ни для чего не норовить > ei for nogen ting føye nogen i noget ...

Ordet findes ikke hos Polikarpov; i den oldrussiske ordbog defineres betydningen således: hjælpe, virke til nogens gavn, vise overbærenhed.

Неделщик

X, 146: и его бить кнутом и *из неделщиков* выкинуть > da skal han slaes med Knudpidsken, og sættes *fra hans Kaldsmands Embede*

X, 147: им будучи у государева дела *в неделщиках* > saa længe de ere udi Tsarens Forretninger, *ved Kaldsmands Embedet*

X, 148: без заговорщиков неделщиком *недель не делати* > uden medbetientere bør ingen Kaldsmand at *gøre nogen Forretning*

Denne specielle betydning af неделя er ikke anført i emneregistret til SU 1987, men står i den oldrussiske ordbog, bl.a. med denne sætning som belæg. Se også eksemplet fra X, 148 nedenfor under skjulte kommentarer s. XX. Ordet неделщик står ikke i Polikarpov, og неделя står der kun i betydningen 'uge'.

Transgressiver

Отходя сего света

А которые люди отходя сего света > De som gaa udaf denne Verden (XX, 63); De folk som udi deres Yderste (XX, 64).

Кто отходя сего света > Den, som paa sit yderste (XX, 106).

X, 1: делать всякие государевы дела *не стыдяся лица сильных* > at ald Tsarens forretning skal *gøres uden de Mægtiges anseelse* ...

XV, 5: А будет кто истец и ответчик, *поговоря межь собою любовно*, пойдут на суд перед третьих > Dersom nogen Sagsøger og Vedermaalsmand *med Villie og Venskab bliver eens*, at de ville gaa til Dom og Ret for Tredingsmænd ...

XVI, 66: или *утаяся* возмет поместье из государевых земель > eller og *udi dølsmaal* bekommer Lehn af Tsarens Jordegods ... I samme artikel bruges ordet утайка, som oversættes med dølsmaal.

Adjektiver

VII, 13: *своим домовным разорением, или людским побегом* > *formedelst at hans Gaard hiemme bliver øde og falder need, eller at hans Folk forløber Нам* ...

X, 108: *он безсемеиной и безлюдной человек* > *saasom hand ingen Børn eller Folk har* ...

X, 126: потому, что он те пошлины сымет на себя *с сторонняго человека* воровством > *fordj hand med skielmeri tager den told for sig, som den anden skulde have given;*

X, 167: А посылати повальным обыском сыскивати по таким делам, в которых делех у исца с ответчиком *не будет ближних обчих ссылок* > Men der skal udsendes, at grandske med almindelig granskning i de Sager, hvor udi Sagsøgeren, og den som for Sagen er, *ei med et stemme beraaber sig paa samme Persooner, men hver paa siine;*

X, 231: *на государеве или на вотчинникове или на помещицикове* земле > *paa Tsarens eller Lehn=havernes og Jorddrotternes Godse* ... Her oversættes possessivadjektiver til substantiver.

XVI, 39: а отдавать те оброчные пустоши в поместья *челобитчицом беспоместным и малопоместным* к прежним их поместьям в оклады > men man skal give de øde pladse, som der

gaar Landgilde af, *til ansøgerne, som har ikkun smaa Lehngods eller ganske ingen Lehn* i tillag til deres forige Lehne ...

XVI, 41: которые грамоты даваны *в безъгосударное время*, как стояли бояре под Москвою > hvilke breve som have været givne, *da endnu ingen Tsar var udi Riiget*, da Bojarer regierede Moscou ...

Øvrige eksempler

I, 9: А будет кто, забыв *страх божий* > Og dersom nogen forgjætter *den frygt*, *Hand bør have for Gud* ...

X, 20: кто в котором приказе *ведом* > som i det Cancellie *har at siige* ... Denne form er ikke belagt i den oldrussiske ordbog og følgelig heller ikke oversættelsen af den.

X, 126: А стрелецким детем, и братье, и племянником, которые живут с ними в их дворех не в розделе, о пошлинах *тот же указ*, что и стрелцом > Strelitzernes Børn, Broder og Slegtinger, som boor i huuse med dem, og ei paa andre stæder fra dem, nyde ved Rettens Told *den samme frihed* som Strelitzerne. – Der refereres til indholdet af den ordning, der er omtalt tidligere i artiklen.

X, 166: А будет которые люди в обыскех в одном деле *скажут двои речи* > Dersom nogle ved granskningen udi en Sag, *siige baade frem og tilbage* ...

X, 224: Да будет по сыску объявится, что он учинил то хитростию, пустил огонь по ветру и чюжие нивы или огороды не отнял *своею леностию*, *а отняти было мощно* > og dersom det efter Forhøret befinder sig, at hand det med forsæt har giordt, og lagde Ilden under Vinden, og *var saa lad*, at han ei forhindrede, at fremmede Agre og hauver opbrændtes, *og han det kunde have forhindret* ...

X, 238: *чы* пашенные земли или сенные покосы > noget Saae=land eller Høøslag, *en anden tilhørende* ...

XVI, 15: А будет кто *сворует*, женится на четвертой жене > dersom nogen *er saa ugudelig*, og tager den 4de hustrue ... I den oldrussiske ordbog defineres ordet som ” begå en ulovlig handling”, og denne sætning anføres som eksempel.

XVI, 24: и ему вьновь поместье дати, сыскав, будет старое поместье прямо пусто, *и служить ему не с чего* > ham skal man give paa ny Lehngods, naar man befinder, at det gamle er aldeeles øde, *og ei kan giøre ham nogen nytte*.

XVII, 15: *чтобы из них никто избобижен не был* > paa det at ingen af dem skal skee *u=Ret*. – Изобидеть betyder ’krænke’, ’påføre tab’.

X, 141: А будет тот ответчик у пристава и в деревне ухорониться или *учиниться силен* > Dersom den, der for Sagen er, forstikker sig i Landsbyen for Kaldsmanden, eller *øver Vold* ...

XVIII, 43: и по тем государевым грамотам ответчики их учнут в городех *чинится сильны* > og deres Vederparter efter disse Tsarens Brev i byerne *sætte sig til Mod=Vern* ...

XIX, 19: *из города в город* > *fra Stæder til Stæder*. – Her er der tale om rettelse af originalen, idet город står fire gange i flertal i artiklen og kun denne sidste gang i ental.

XX, 4: и тем людем, кого они разоряют, *искать разоренья* в судных приказех > Sliige Folk, som de saaleedes ødelegge, *skal søge deres skades opreisning* udi Rettergangs Cancelliet ...

XXI, 43: А будет в обыску про него скажут, что его знают, *а доброй ли он человек, или лихой, того про него не ведают* > men dersom de ved granskningen siige, at de kiende ham, *og de viide intet, enten ondt eller got om ham* ...

XXI, 48: *и скажут на них розбой, или татьбу, или подвод имянно* > og *siige udtrykkelig, at de ere Røvere, Tyve eller oprørske* ...

XXI, 49: *где кто судим* > *hvor nu hvers værneting er ...*

XXI, 76: А которых людей в обыску *лихуют* окольные ближние люди в татьбе, или в розбое, или в убийстве > De Folk som udj grandskningen *gives et ondt røgte* af de omkring boende Naboer, enten for Tyverj eller Røveri, eller Mord ...

XXII, 4: А будет кто сын или дочь, *не помня* закона христианского > Dersom nogen Søn eller daatter *overtræder* Christendommens bud ...

Fejl:

Ingen oversættelse er fejlfri. Det gælder også den foreliggende. Æreboe havde blik for andres manglende sprogkunderskab, men var ikke selv fri for at begå fejl.

Skriverfejl:

Nogle fejl må tilskrives skriveren:

X, 48: Archimandriten i stedet for Abbeden. Der står Archimandriten i de tre foregående artikler, så det kan være løbet skriveren (eller Æreboe selv) i pennen, og denne artikel er den første af tre med Abbeden; samme fejl findes hos Rostgaard.

X, 102: da skal man slig Vedermaalsmand udi Rettergang ei kiende skyldig. – Her står 'udi' i stedet for 'uden'; det samme er tilfældet hos Rostgaard.

X, 123: Да, как тех людей из городов воеводы к Москве пришлют или приставаы приведут, и *вместо* тех пошлин, которые взяты будут на подьячем и на приставе > naar Woywoderne sende saadanne Folk fra Stæderne til Moscov, eller Cantzeliebuddene bringe dem med sig, da skal *i Stæderne* for de Penge og den Told, som Cantzeliebuddet og Skriveren for dem maatte give ... Her skal der stå 'i stedet for', hvilket der også gør hos Rostgaard. Skriveren har øjensynlig været påvirket af 'Stæderne' i foregående sætning.

X, 231: или грани высечет > eller udskiærer *Markerne*. – Det skal nok være 'Merkerne'; hos Rostgaard står der også 'Markerne'.

XX, 33: без него > 'udi hans nærværelse' i stedet for 'udi hans fraværelse', som der står hos Rostgaard.

Fejllæsninger af originalteksten:

Forveksling af 'sud' (ret, rettergang) og 'ssuda' (lån) og de tilsvarende adjektiver 'sudnyj' og 'ssudnyj':

Det ser ud til, at Æreboe nogle steder har fejllæst ovennævnte ord, skønt de i den trykte russiske original staves tydeligt med ét henholdsvis to s'er. Problemet kan være, at de to substantiver i præpositionsforbindelser kun har det ene 's' til forskel:

XIX, 18: и те люди ... учнут на них бити челом государю по кабалам, или по записям о заемных долгах, или *о ссуде* > og de folk ... klage over dem til Tsaren efter haandskrifter eller forskrivninger for laante penge, eller *om Rettergang* ... Her skulle have stået 'om lån'.

XVIII, 39: и с тех грамот пошлин имать смотря по делом, толко будут дела розные в боех и в грабежах, и в поклажеях с писмом и *в ссудах* > Da skal man tage Told af de Sager, eftersom det sig befinder, saa mange Sager, som der ere, enten for Slagsmaal, Plyndren eller Neederlag, enten i Brevet eller *for Retten*. – Også her skulle have stået '(for) lån'; 'enten i Brevet' hører retteligt til 'Neederlag' og skulle have været oversat 'mod kvittering'.

XVIII, 47: о управах и о иных о всяких делех ... в поклажеях, и в *ссудах по кабалам*, и в бою, и в грабеже, и в ыных таких делех > om Ret ... eller om alle slags Sager ... om Neederlage, og *Ret efter haandskrifter*, udi Slagsmaal, plyndren og andre desliige Sager. – Det skulle have været oversat 'laan efter haandskrifter'. To artikler nedenfor, i XVIII, 49, oversætter Æreboe det synonyme udtryk 'v zajmekh po kabalam' på denne måde. Ordet 'zajem' (lån) forekommer kun to gange i lovteksten, mens 'ssuda' forekommer seks gange. Ordet 'zajem' er belagt hos Polikarpov, der bl.a. oversætter det med 'mutuatio' (lån).

Ordet 'ssuda' findes ikke hos Polikarpov, men det er rigtigt oversat i fem tilfælde:

X, 273: А будет кто у кого возмет к которому ни будь времени *на ссуду* платье > Dersom nogen til en tid tager et Klædebon *til laans* af nogen ...

XI, 23: и они на тех людей по тем ссудным записям и кабалам *в той ссуде* учнут бити челом > og hand efter slige lovmessige gjorde forskrivninger og beviisligheder og haandskrifter, søger dem *for giordte forstrækning* ... I dette eksempel er adjektivet 'ssudnyj' imidlertid forkert oversat med 'lovmessig', hvor der burde stå 'forstræknings-' ligesom i den efterfølgende sætning, hvor 'ssudnyje' er oversat med 'forstrækningsbreve'. I denne artikel er der endnu tre forekomster af 'ssuda', der alle er korrekt oversat med 'forstrækning'. 'Ssudnyje' er også misforstået i XVIII, 40: ссудные и поручные записи > Rettergangs og Borgen=Breve/Rettergangs breve og Borgen=Forskrivninger. Og i X, 189 leverer Æreboe en meget fri oversættelse af 'ssuda': А которые люди всяких чинов учнут бити челом на кого в заемных деньгах, или в поклажеях, или *в какой ни будь ссуде*, а в тех долгех, и в поклажеях, и *в ссуде* на то кабал, и заемных памятей ... не напишут > Hvilke som heldst af alle Stænder, som gjøre ansøgning paa nogen forlaante penge, eller som hand har needlagt til forvaring hos nogen, eller *hvad det og være kand*, og de ei paa saadanne laante, og i forvaring givne Penge (...) giver Haandskriffter og laane=Breve. – Her er det klart, at det handler om lån, og den moderne tyske oversættelse undlader da også at oversætte 'ssuda'.²⁷

Udtrykket 'sudnoje delo' (sag vedrørende rettergangen) forekommer i 49 artikler i lovteksten og oversættes hyppigst blot med 'sagen'. I ét tilfælde oversættes det dog, som om der stod 'sudnoje delo': XXIII, 1: А почему у стрельцов съ их исков *по судным делам* пошлин имать, и то писано выше сего > Men hvor meget man af Strelitzerne *udi Geld=Sager* skal tage til Told, det er oven anført. – Her fremgår det af den første del af artiklen, at der er tale om rettergang mellem strelitzer, og hvis Æreboe, eventuelt med sine russiske venners hjælp, havde fundet den artikel, der henvises til, nemlig X, 126,²⁸ ville han ikke have oversat det forkert, for den omhandler rettergangsafgifter for strelitzer.

I et par andre tilfælde har Æreboe læst forkert:

X, 204: А на правеже дворян и детей боярских *бить* до тех мест, покамест с должники роздается > dog skal een Herremand eller Junker *blive* udi gielden, indtil saa længe hand kand skilles fra den, som hand er skyldig. - Her er 'bit' (slå) øjensynligt læst som 'byt' (være, blive), og 'na pravezje' er misforstået, med det resultat, at oversættelsen bliver forkert. Dertil kommer, at 'rozdelajetsja' (gøre regnskabet op) øjensynlig er fejllæst som 'rozdeljajetsja' (skilles). Den rigtige oversættelse ville lyde sådan i Æreboes stil: Een Herremand eller Junker skal slaes paa leggene, indtil saa længe hand kand komme overeens med sine Creditorer. I XXII, 10, der handler om forskellige legemsbeskadigelser, har Æreboe læst 'guby' (læber) som 'zuby' (tænder) i de to

²⁷ Meiske I, s. 141.

²⁸ SU 1987, s. 393.

tilfælde, hvor ordet forekommer: 1) или губы обрежет > eller afbryder hans tænder ... Den rigtige oversættelse er følgende: eller afskærer hans læber; 2) губы > tand. I XIV, 10 har Æreboe tilsyneladende forvekslet bogstaverne 'e' og 'ja': но вдан от Христа християном крест на освящение и просвещение > Men Kaarset er given de Christne til hellighed og helliggjørelse ... At dømme efter oversættelsen har Æreboe læst 'prosvesjtjenije' som 'prosvjasjtjenije'. Dette ord findes imidlertid ikke og står derfor heller ikke hos Polikarpov, men det gør 'prosvesjtjenije' i betydningen 'illustratio' og 'illuminatio' (oplysning). Ordet 'osvjasjtjenije' står derimod ikke hos Polikarpov. I X, 222 har Æreboe læst ordet 'ogorod' (haug) som 'gorod' (Stad): А будет кто у кого в *огороде* какой овощ насильством пограбит или покрадет > Men dersom nogen *udi Stæderne* slig frugt ranner og stæler med Vold ... Den rigtige oversættelse er således 'udi haugen'. X, 221 handler oven i købet om afplukning af æbler og omhugning af træer i en andens 'haug', men dér bruges et andet ord for 'have', 'sad'.

Oversættere kan af til komme i tvivl om, hvilke ord der hører sammen i en sætning. Det har Æreboe også været i et bestemt tilfælde, og derfor er han kommet til at indføre begrebet 'forseglede breve'.

I nedenstående tilfælde har Æreboe opfattet 'gramot petjatnykh' som sammenhørende og oversat ordene med 'forseglede breve', men 'petjatnykh' hører til 'posjlin', og den samlede term skal oversættes med 'forseglingstold' eller lignende, som han gør ved de mange andre forekomster af den i loven:

XVIII, 3: и с таких грамот печатных пошлин имати с челобитья по полуполтине с человека > Af saadanne forseglede breve skal tages Told af Ansøgerne, for hver Persoon en halv Poltin ...

XVIII, 8: и с таких грамот печатных пошлин имати по два рубля с полтиною з грамоты > da skal man af saadanne forseglede breve tage too Rubler og Een Poltin af hver brev.

XVIII, 17: и с тех грамот печатных пошлин имать то же, что и с поместных дачь > Af de forseglede Breve skal tages samme Told, som af Lehngodsenes Give breve ... Det kan have forvirret Æreboe, at såvel præpositionsforbindelsen (s takikh gramot) som objektet (petjatnykh posjlin) står i genitiv pluralis lige ved siden af hinanden.

På sin rundrejse med Just Juel var Æreboe i Ukraine, som han mange steder kalder Cosaquenland, og han gengiver da også ordet 'ukraina' korrekt som Ukranien i det eneste tilfælde, hvor det forekommer (X, 149). Imidlertid står der Ukranien andre steder i hans oversættelse, og det skyldes en misforståelse af adjektivet 'ukrainnyj', der er dannet til ordet 'ukraina' i dets oprindelige betydning 'grænseland'. I VIII, 5, XVI, 40 og XXI, 9 skal 'ukrainnyje goroda' altså ikke oversættes med 'Stæderne i Ukranien/Ukranien', men med 'grænsebyerne'. Og i X, 129, XI, 2, XVIII, 5, XX, 27 og XXI, 10, 16 skal 'ukrainnyje goroda' ikke oversættes med de ukrainske/ukraniske byer/stæder, men ligeledes med 'grænsebyerne'. I X, 129, XXI, 9, 10 og 16, hvor der er tale om forvisning, ville det ifølge Æreboes egen beskrivelse af landet i Anmerkning 23 som "det skønneste, frugtbareste og smukkeste Land, Jeg veed, nogen tiid at have seet" have været en alt for mild straf at sende forbryderne til Ukraine, ja nærmest en belønning. Forvisningen gik snarere til Sibirien, hvis byer ifølge Dals ordbog i gammel tid blev kaldt 'grænsebyer'. Den oldrussiske ordbog 'Slovar drevnerusskogo jazyka' er endnu ikke kommet til bogstav 'u'.

Ud over de her omtalte fejlgrupper er der i teksten en række mindre fejl, som er rettet i noter på stedet.

Æreboes kommentarer

Æreboe skrev ikke alene 92 Anmerkninger til loven, men også en række kommentarer, der dels er angivet i teksten ved /: ... :/, dels er skjult og har form af forklarende oversættelser. Nogle af kommentarerne kan være resultater af Æreboes rådslagninger med sine russiske rådgivere, men han henviser i intet konkret tilfælde til dem.

De åbne kommentarer findes anført i klammer /: ... :/ i følgende artikler:

II, 14; VIII, 1; X, 7, 31, 123, 134, 235, 245; XI, 1, 2, 9, 12; XVI, 1, 16; XVI, 33; XVII, 2, 24, 27; XVIII, 51; XIX, 1, 13, 25; XX, 31, 43; XXI, 65, XXV, 3.

I XI, 1, 2 og 9 er der tale om forklaringer på oversættelsen af udtrykket 'bez urotjnykh let' 'uden nogen bestemt tiid' (XI, 1), 'uden at sætte nogen viss tiid' (XI, 2), 'uden nogen sat tid' (XI, 9), der var et nyt begreb i lovgivningen, som gjaldt bortløbne bønder og indebar, at de kunne eftersøges på ubestemt tid. I de to første artikler lyder forklaringen 'saa længe de leve og (folk eller) Børn ere til af dem'; og i X, 9 hedder det slet og ret 'til ævig tid'.

I XVI, 1 er der tale om en blanding af oversættelse af og kommentar til stillingsbetegnelsen 'stremjannyj konjukh' Staldkarle /: som holde udi Tsarens Stiegbøvel, naar hand gaar til Hest :/. 'Stremja' betyder 'stigbøjle'. I XVI, 16 oversætter Æreboe 'postrizjetsja' ordret til 'lader sig skiære' og forklarer det med at 'gaa i Kloster', idet han tilmed henviser til Anmerkning 59, hvor han forklarer det nærmere. I XVII, 2 gentager han forklaringen fra XVI, 16.

I XIX, 1 transskriberer Æreboe 'slobody' med 'Sloboder' og forklarer det med 'Forstæder' og skriver blot 'Sloboder' anden gang, ordet forekommer i samme artikel. Det samme gør han i XVIII, 70 og i X, 31, hvor han også henviser til Anmerkning 37.

I X, 149 og XVIII, 68 er der ikke tale om en forklaring i /: ... :/, men om en oversættelse. I X, 10 henviser Æreboe til en forklaring i Anmerkning 33.

Skjulte kommentarer i teksten eller forklarende oversættelser, som Æreboe har benyttet sig af, er den dag i dag ikke noget ukendt fænomen i oversatte tekster. Her anføres de tilfælde, der er blevet opdaget under arbejdet med emneregistret. Først en række udtryk, der forekommer to eller flere gange, dernæst en række enkelttilfælde.

'Dlja sporu' (med henblik på uenighed)

X, 11: А как судное дело вершится, и та записка за исцовою и за ответчиковою рукою подклеити под судное же дело *впередь для спору же* > Men naar Sagen føres til ende, da skal hand feste til alle Sagers forretning ogsaa det udskrift, som er under begge Vederparternes hænder, ligeleedes *for sikkerheds skyld i sin tid*.

XI, 4: приказным людям ... имати отписи за их руками *впередь для спору* > skal Cancellie betienterne ... tage en Qvitering under hans Haand, *for u=eenighed at undgaa i fremtiden*.

'Spor' betyder ganske rigtigt uenighed, men Æreboe oversætter ikke hele udtrykket med 'med henblik på uenighed'. Han forklarer det – i X, 11 endda med helt andre ord. Det svarer til hans oversættelse af 'razorenje' (ødelæggelse) i XX, 4 med 'skades opreisning', altså en oversættelse til det modsatte begreb, hvilket i konteksten er mere forståeligt.

'Korolevitjev prikhod' (kongesønnens/prinsens ankomst)

XVII, 16: в королевичев приход > ved Printzen af Pohlens ankomst til staden ...

XVII, 19: за московское осадное сиденье королевича приходу > formedelst den Moscoviske beleiring ved Printzen af Pohlen hans ankomst ...

XVII, 49: в королевичев приход > da Printzen af Pohlen gik ind til Moscou ...

Æreboe forklarer her, hvilken prins (korolevitj) det drejer sig om, hvilket ikke fremgår af teksten i artiklerne. I Anmerkning 64 til XVII, 16 giver han den historiske baggrund for forståelsen af denne artikel og fortæller, at den polske prins er Uladislaus, hvilket han formentlig ved fra hans dér angivne kilde, Johannes Widekinds Historia Belli Sveco=Moschowitici. Prins Uladislaus var søn af den polske konge Zygmunt III Waza og hedder på polsk Wladyslaw IV Waza (1595-1648).

Hverken kommentarerne til artiklen i SU 1987 eller de to forudgående udgaver af loven fra 1957 og 1961 forklarer udtrykket.²⁹ I udgaven fra 1985 står der dog i kommentaren til XVII, 16 og 19, at det drejer sig om hhv. ”den polske prins Vladislav” og ”prins Vladislav”, og at hans ankomst fandt sted i 1618, men i kommentaren til XVII, 49 er udtrykket ikke forklaret. Meiske skriver bare Prinz i alle tre tilfælde, mens Hellie skriver ’the [Polish] Crown Prince [Wladyslaw]’ i de pågældende artikler.³⁰

’Vygon’ (overdrev)

XIX, 6: А *выгону* быти около Москвы на все стороны > Der skal være *Overdrifter til at bygge og græsse Qvæg paa*, omkring Moscou paa alle siiderne ...

XIX, 10: А *выгоном* быти в городех > Der skal være *Overdrifter til Græsning* ved Stæderne ...

Da ’overdrift’ i betydningen græsningsareal (overdrev) er en dækkende oversættelse af ’vygon’, virker det overflødigt at understrege, at formålet er græsning, men Æreboe må have haft en grund til sin forklaring. Og at de er til at ’bygge’ (opdyrke), står for hans egen regning.

’Zarjad’ (bøde for aftalebrud)

XX, 44: и на них взять *по записи заряд* > da skal man tage af dem *det, som de have udi forskrivningen forbunden sig til at give eller liide, ifald de ei den forskrivning efterlevede;*

XX, 45: а на порутчиках их учнут по записям искать *заряду или сносу* > men de søge forloverne for *det, som de have forbunden sig til, om de ei anstille sig, efter det som de ere borgen for, Eller og for det, de kand have taget fra dem ...*

Betydningen af ’zarjad’, der kun forekommer i disse to artikler, forklarer Æreboe her nærmere.

Ligeledes forklarer han ’snos’, der kan betyde såvel ’tyveri’ som ’tyvekoster’.

’Oklad’ (sold/besolding)

III, 5: А будет ранит, и на нем раненому доправить бесчестье и увечье против окладу (...) вдвое > men Saarer hand nogen, da skal Hand betale den saargiorde sin Ære=Penge, og for sin piine og Sviie too gange saa meget, som han har *aarlig* til Sold af Tsaren.

X, 136: на нем велеть исцу за увечье и за бесчестье доправить против окладу (...) вдвое, а в пене его, что государь укажет > da skal hand tilholdes, at betale Sagsøgeren for Slag og Saar, og Æres forkleinelse too gange saa meget, som *hans aarlige visse af Tsaren tillagde* besolding er, og til straf foruden hvad Tsaren befaler;

Dette er de to eneste eksempler på en forklaring af oklad, der i de øvrige forekomster hyppigst oversættes med ’besolding’.

’Sgovorit’ (at benægte tidligere udsagn mod nogen)

XXI, 93: А на которых людей языки учнут говорить с первые и з другие пытки, а с третьие пытки тех языков доведется казнить, и те языки идучи к казни учнут с тех людей, на кого

²⁹ Sobornoje ulozjernije 1649 goda, Moskva 1957; Tikhomirov et al., Moskva 1961.

³⁰ The Laws of Russia.

они говорили, *зговаривать*, и тому их *зговору* не верить. > De Folk som nogen u=gierningsMand beskyldte, udi den første og anden piinsel, og det udi den tredje piinsel kommer dertil med dem, at de selv skal straffes paa livet, og de u=gierningsMænd, naar de skal gaa til deres død, *siige*, de folk som de have beskyldet, *at være u=skyldige*, da skal saadan deres *frikiendelse* ei staa til troende.

XXV, 3: А корчемники в винной продаже запрутца, и тех купъцов пытатъ, *а с пыток купцы не зговорят*, и против того пытатъ корчемников > og KrooManden negter, at hand har soldt brændeviin, da skal de kiøbende derpaa piinlig forhøres, *og blive de kiøbende udj piinselen ved det samme, og ei frikiender Kroomanden*, da skal Kroomanden derefter piines liigeleedes ...

XXV, 5: ... а в том пытатъ напередъ купца, и *будет купец с пытки не зговорит*, и против того пытатъ продавца > ... da skal den kiøbende først piines, *og dersom da den kiøbende ved piinselen bliver ved det samme*, da skal den selgende liigeleedes piines ...

I første eksempel leverer Æreboe en fri og forklarende oversættelse af verbet 'sgovorit/sgovarivat' og det tilhørende verbalsubstantiv. I andet og tredje eksempel gælder det tilsvarende det benægtede verbum. På denne baggrund er det mærkeligt, at han oversætter 'sgovorit' forkert i XXI, 100, der omhandler forhold af samme art som i XXI, 93:

XXI, 100: А на которых людей языки учнут говорить в роспросе до пытки, а с первыя и з другия и с третья пытки с них учнут зговаривать, и тому зговору верить. > De Folk, som nogen fange, før hand bliver piint, ved Spørsmal beskylder, og hand siiden ved første, anden og tredje piinsel, vedstaa det samme, Saadan bekiendelse skal staa til troende. – Den rette oversættelse havde været: ”De Folk, som nogen fange, før hand bliver piint, ved Spørsmal beskylder, og hand siiden ved første, anden og tredje piinsel, *ei* vedstaa det samme, Saadan bekiendelse skal staa til troende.”

Dommeren

X, 103: А будет которой истец к кому приставит в какове деле ни будь, и на суде искав того дела учнет не сходя с суда бить челом (...) на ответчика о суде же в ыных делах по розным челобитным, и его и в тех делах со ответчиком судить > Dersom nogen Sagsøger, i hvad Sag det være kand, stævner nogen, og efter at have ført een Sag ud for Retten, ei gaar ud af Retten, men begiærer *af Dommeren* Ret over sin Vederpart i andre Sager med adskillige Indlægger, da skal ham gives Ret over VedermaalsManden, og Dom i samme Sag ...

X, 104: А будет кто пристава к кому учнет искать (...) одного того дела, в чем приставил, а в ысковой своей челобитной иску своего напишет больши или менши того, что в приставной памяти будет написано, а ответчик учнет на него бить челом (...) роспискою (...), и такою роспискою исцов в ыскех их винить. > Dersom den, som stævner nogen, *søger udi Kaldseddelen* ikkun een Sag, som hand har stævned udi, men udi sit Indlæg giør sin fordring mindre eller støre, end som udi Kald=Seddelen var meldet, og den, som for Sagen er, derpaa begiærer *af Dommeren*, at det maa indføres i Tingbogen *ham til nakdeel i sin Ret*, da skal saadan Sagsøger have ved saadan Indlæg tabt sin fordring og Ret, og Kiendes skyldig.

I begge disse artikler præciserer Æreboe, at sagens parter begiærer noget 'af Dommeren', hvilket ikke står eksplicit i teksten, men forekommer rigtigt. I X, 104 indskyder Æreboe formentlig for klarheds skyld 'udi Kaldseddelen' i første sætning på grundlag af udtrykkets forekomst længere nede i artiklen. Den sidste tilføjede forklaring skal vel understrege konsekvensen af handlingen.

Stillingsbetegnelser

X, 161: мурзы (murzy) > Murser, *eller Tarternes anførere*

X, 161: мурзы (murzy) > Murser, *Tarternes og Calmuchernes anførere*

Dette er den første forekomst af 'Murser' i teksten. Ved anden forekomst, i XVI, 43, forklarer Æreboe det ikke i selve teksten, men i den tilhørende Anmerkning 60. Følgelig forklarer han ikke ordet ved de tre sidste forekomster i XVI, 44, XVI, 45 og XVIII, 45.

X, 130: губной староста (gybnoj starosta) > forneme starost eller *Dommer*

I Anmerkning 45 til denne artikel forklarer Æreboe yderligere denne stillingsbetegnelse i den offentlige administration, idet han skriver, at han oversætter det med 'Herritsfoged', hvilket han altså ikke gør i denne artikel. Men det gør han i de 19 andre artikler, hvor embedet nævnes. Og 'Herritsfoged' findes kun som oversættelse heraf i Den Ryssiske Lov. Ved den første forekomst af 'Herritsfoged' i XVII, 52 forklarer Æreboe i Anmerkning 67 følgelig valget af denne term. I X, 161 og XVIII, 45 gengiver Æreboe dog uden videre староста med 'starost'.

I det private erhvervsliv betød 'starosta' noget andet, hvilket fremgår af X, 162: с посадских старост по двадцати рублей с человека > af Kiøbmændenes Staroster, eller *Oldermænd* 20 Rubl. hver. I XXIV, 2 oversætter Æreboe da også 'kuznetskije starosty' med 'Smedenes Oldermænd'.

XIX, 14: дворники > Dwornicker eller Tilsius Gaardmænd. Dette er det eneste tilfælde, hvor дворник forklares i selve teksten. Ved den første forekomst af 'dvornik' i loven, nemlig i X, 112, oversætter Æreboe det med 'Huusmand' og forklarer denne stillingsbetegnelse udførligt i Anmerkning 43. I X, 138 oversætter han det også med 'Huusmand' og henviser i Anmerkning 47 til Anmerkning 43. Ellers oversætter han 'dvornik' med 'Huusvogter' (XXI, 45-48) og 'Huusfolk' (XXV, 6, 14).

Enkelteksempler (ordene i kursiv i oversættelserne findes ikke i originalen)

V, 1: залити горло > lader løbe *smeltet Bly* i deres halse. – Som anført i indledningen s. XX er 'smeltet Bly' Æreboes bud på det smeltede metal, der hældes i halsen på falskmøntnere, men metallets art kendes i realiteten ikke.

VII, 23: в засечные леса > i de, *for al indkiørsel at forhindre*, forhugne Skouve ...

IX, 9: в тех местех новых мытов никому не вымышляти > der maa ingen opdigte eller optænke nogen ny Told *for de Reisende* ...

X, 4: А будет который истец или ответчик на судью свойством или недружбою учнет бити челом после суда (...), и тому челобитью не верить > Dersom nogen Sagsøger eller Vedermaals Mand efter fældet Dom giver Klage ind, at Dommeren for Venskab og Slegtskab *har holdt hans Vederpartes parthj*, da skal saadan ansøgning ei staa til troende ...

X, 10: А будет которой боярин [...] просудится, и обвинит кого (...) не по суду без хитрости > Dersom nogen Bojar [...] i Dommen forseer sig, og legger en skyld til nogen, *som var u=skyldig*, ved u=Ret Dom uden nogen Argelist ...

X, 22: А будет они скажут, что у них те крепости в городех, и им *в тех крепостях* дать поверстной срок по государеву указу > dersom de siige, at de have de beviisligheder i Stæderne, da skal dem efter Tsarens befaling gives een viss=tiid, *til de beviisligheders afhentelse* ...

X, 148: А в котором городе недельщик живет, и ему в тот город с наказными памятьми не ездити и в свое место (...) товарищев своих не посылати > I den Bye, som Kaldsmanden selv

boor, skal hand ei Reise med fuldmagts=breve, ei heller kand hand *udi sin Uge* sende nogen af siine medbetientere for sig ...

Æreboe henviser her til, at kaldsmanden havde sit embede en uge ad gangen, som titlen tilsiger: *недельщик* (*nedelsjtjik*) kommer af 'nedelja' (uge).

X, 155: А править исцовы иски (...) на порутчиках, которые порутчики будут в лицах > og de Forlovere, som ere tilstæde, skal betale Sagsøgerens fordring *for de andre, som kand være fraværende*.

X, 162: А архимаритов, и игуменов, и попов, и дьяконов, которые в обыску солжут, отсылать *для смиренья* к патриарху, и к митрополитом, и ко архиепископом, и епископом, кто в чьей области будет > men Archimandriterne, Abbederne og Præster og Deigne, som lyve udi granskningen, skal hensendes til Patriarchen og Metropoliterne, og til ErkeBisperne og Bisperne, hver udi sit Stift, *at blive straffet med Kirkens straf* ...

Ordet 'smirenje' Æreboe finde hos Polikarpov, der oversætter det til latin med 'humilitas' og 'humiliatio' (ydmygelse, fornedrelse) og 'submissio', 'modestia' (lydighed, subordination, disciplin, mandstugt). Og ifølge den oldrussiske ordbog *Slovar drevnerusskogo jazyka* (under skrivemåden 'smerenje') var det en kirkelig straf, der gik ud på at gøre delinkventerne lydige og forbedre dem, eventuelt ved at spærre dem inde.

X, 208: ... чтобы он пришед с сторонними людьми досмотрил *потравленого хлеба или лугов* > ... da skal han gaa hen med u=partiske folk, og see til, *hvor meget græss der er bortgræsset, og Korn opædt, og hvad Engen er beskadiget* ...

X, 250: а в селех, и в деревнях, и по подворьям таких крепостей в больших делех, опричь зговорных свадебных записей и духовных и заемных памятей, никому не писати > Men paa landet og udi Kirkebyerne, og paa Herregaardene, maa ingen haandskrift af nogen skrives, som er af nogen Vigtighed, undtagen aftalte forlovelsesbreve, *hvor udi Brude=Skatten indføres*, Testamenter og laane=breve.

I denne artikel, hvor termen 'forlovelsesbrev' forekommer den eneste gang i loven, forklarer Æreboe ganske rigtigt, at sådanne indeholdt bestemmelser om medgiften. I den oldrussiske ordbog *Slovar drevnerusskogo jazyka* citeres den sidste del af denne artikel under ordet 'sgovornyj', idet termen 'sgovornaja zapis' forklares med 'brev, hvori der fastsættes vilkår for giftermål, dagen for dets indgåelse og sammensætningen af medgiften'. Dog henviser ordbogen mærkeligt nok ikke til denne artikel, men til en kilde fra 1691 i *Gramoty Dvinskogo ujezda XVII-XVIII vv.* (Dokumenter fra Dvina-distriktet 17.-18. årh.).

XVI, 20: А за кого зговорит замужь вдова или девка с прожиточным своим поместьем, и тому о справке того прожиточного поместья бити челом государю ... > Den som forlover sig med en Enkke eller Jomfru, som har underholdnings Lehngods, skal gjøre ansøgning til Tsaren om indskrivelse for det underholdnings Lehngods, *som han faar med sin brud* ...

XVI, 23: (...) а вступится и побити челом государю за них будет некому > og *dem u=Ret vederfares*, og de ingen have, der kand gjøre ansøgning hos Tsaren for dem Æreboes forklaring bygger her på, at 'u=Ret' nævnes længere nede i artiklen. Han oversætter i øvrigt ikke 'vstupitsja' (forsvare, gå i brechen for), formentlig fordi han finder, at forsvaret her består i at gjøre ansøgning til Tsaren.

XVII, 49: и тем людям подмосковными выслуженными вотчинами владеть > *De SelvEjere* skal beholde saadanne deres ved Kriig fortiente Godse ...

Ved at bruge termen 'selvejere' i stedet for 'de Folk' gør Æreboe det klart for læseren, hvem det drejer sig om, selvom det russiske ord for selvejer 'vottjinnik' ikke forekommer i artiklen, men det gør termen 'vottjina' (selveiergods) både i det her citerede og før i artiklen. I sin oversættelse bytter Æreboe så at sige om på 'de Folk' og 'selveiergodse', idet 'vottjiny' blot oversættes ved 'Godse'.

XVIII, 23: А будет за которыми откупщики таможни и кабаки будут на откупу болши трех лет, и тем откупщиком о суде указ чинити против того же, как писано в сей статье. > Men dersom nogen Forpagter beholder Tolden og Kroohuusene over trei Aar under forpagtning, Da skal saadanne Forpagtere gives frihed, angaaende Retten over dem, efter det, som her oven for i denne Articul meldet er. – Her er den forklarende oversættelse 'gives frihed' for 'gives anordning' en rigtig udlægning af de foregående punkter i artiklen.

XX, 57: А которые люди учнут на ком искать беглых людей, а сносу в те поры искать не учнет, а в ысковой челобитной напишет, что он сносу учнет впередь искать доискався холопства, и таким исцом после того в сносе суда не давать. > Den som søger nogen, for nogle sine bortløbne folk, og ei da tilliige med søger ham derfor, at den bortløbne ham noget har frastaalet, og udi Indlegget skriver, at hand siden vil søge ham for det bortstaalne, naar han faar beviist, at det er hans tiener, Sliig en Sagsøger skal siiden ingen Ret gives over det bortstaalne. – Her forklarer Æreboe først termen 'snos' (tyveri, tyvekoster), som han siden oversætter med 'det bortstaalne'. Dernæst opløser han transgressivkonstruktionen til en helsætning.

XXV, 7: они им вино дали в почесть по знакомству или мастеровым и работным людям сверх могорцу в почесть, небольшое место > de gav dem brændeviin, men enten for Ærbødighed skyld, eller for bekiendtskab skyld, eller og til Handverks= og arbejdsfolk, og over deres fortieneste, endnu en liden slump til ærebrændeviin ... - Her oversætter Æreboe 'v potjest' (som gave) på to måder, idet han sætter sig ud over Polikarpovs oversættelse af det med 'brabium' (kamppris), 'victoria' og 'victoria præmium'. "For Ærbødighed skyld", forklarer han udførligt i Anmerkning 90, "gives i Rysland gaver til alle igiennem Reisende, som ere af nogen anseelse, til stoore Herrer i landet til stoore Fæster eller Høytiider eller Navne=dage ...". Med oversættelsen 'ærebrændeviin' har Æreboe måske skelet til, at 'potjest' også kan betyde ære. 'Ærebrændeviin' er i øvrigt ikke belagt hverken hos Kalkar, i ODS eller i Holbergordbogen og synes altså at være Æreboes eget påfund.

Ovenstående eksempler viser, at Æreboes oversættelse "ei alleene ord til andet fulgte Hoved=Sproget, men end og, saa meget muligt, blev tydelig og forstaaelig". Og Holberg ville forhåbentlig finde, at han ikke havde taget sig "alt for megen frihed", men derimod taget "een Middelvey".

Ved bedømmelsen af oversættelsen skal man gøre sig klart, at originalens juridiske sprog ikke for alle termers vedkommende var et veldefineret og færdigudviklet sprog. Det gør Blagova opmærksom på i sin lille afhandling om ordforrådet og fraseologien i Den Ryssiske Lov. Mange ord kunne have flere betydninger, og flere forskellige ord kunne have samme betydning. Et eksempel på et ords flertydighed er ordet 'sud', der ifølge den oldrussiske ordbog havde 23 forskellige betydninger. En del af disse er der belæg for i loven, hvor Æreboe bl.a. oversætter ordet med 'ret' (i betydningen retsbestemmelser), 'rettergang' og 'dom'. 'Dom' var dog i nogle tilfælde også oversættelsen af 'ukaz' (forordning) og 'prigovor' (dom). Et eksempel på forskelligartet terminologi er termen 'vidne', der i originalen kan hedde såvel 'posluch', 'svidetel' som 'ssylka',

idet 'svidetel' dog kun forekommer én gang (II, 12), og 'ssylka' også kan betyde 'vidnesbyrd' og 'beraabelse'. Termen 'tyveri' dækkes ligeledes af tre ord i originalen, nemlig 'tatba'. 'krazja' og 'snos' med henholdsvis 19, 1 og 2 forekomster. 'Tat' er med 30 forekomster tilsvarende hovedtermen for en tyv. I XXI, 9 står 'tyveri' som oversættelse af 'vorovstvo', der ellers betyder skielmeri eller skielmstykke (forbrydelse), men da den dér omhandlede forbrydelse er tyveri, skriver Æreboe formentlig det frem for at bruge det generelle begreb. Derimod burde han i VII, 30 nok hellere have oversat 'vorovstvo' med 'skielmeri' og ikke med 'tyveri', for tyveri er kun en af de dér beskrevne forbrydelser.

Efter sin omfattende gennemgang af den strafferetlige terminologi i Den Ryssiske Lov konkluderer Glötzner i lighed med Blagova følgende, som også kan siges at gælde lovens juridiske terminologi som helhed:

Die Sprache des Ulozenie zeigt das Bild des Überganges. Sie ist von grosser Vielgestaltigkeit, die bedingt ist durch ein fast überall anzutreffendes "Nebeneinander", nämlich das Nebeneinander von abstrakt-rechtlicher und konkret-beschreibender Ausdrucksweise, von Ausdrücken wesentlich gleicher Bedeutung (Synonyme), von älteren und jüngeren Ausdrücken un schliesslich von älteren, allgemeinen und jüngeren, spezielleren Bedeutungen.

Han påpeger, at den store sproglige uensartethed kan forklares ved, at det gamle fastlagte sprog forlades, og man forsøger sig med en ny udtryksmåde, der endnu ikke er underlagt bestemte regler, og som endnu ikke har udviklet nogen endegyldige udtryk som værende særligt egnede eller formålstjenlige. Derfor udtrykker man sig forskelligt fra gang til gang og ender med en mangfoldighed af udtryksmuligheder for det samme begreb. Det viser sig ikke alene i form- og lydlæren, men også i fraseologien, hvor der hyppigt bruges synonyme eller delvis synonyme begreber som omtalt ovenfor. Alt i alt er Den Ryssiske Lov med hensyn til den juridiske terminologi efter Glötzners opfattelse godt nok et overgangsværk, men utvivlsomt et stort skridt på vejen til et nyt retssprog.³¹

På denne baggrund kan Æreboe heller ikke forventes at være fuldstændig konsekvent i sin oversættelse og gengive én term med én term, så meget desto mere som han kun havde få hjælpemidler til rådighed. Men der er grund til at bemærke, at han synes at have levet op til sine egne og Holbergs oversættelsesprincipper som den formentlig første oversætter af en større russisk tekst til dansk.

³¹ Glötzner, s. 149-152.